

експертизу, орієнтуючу інформацію для подальшого збирання носіїв слідів розслідуваного злочину.

Список літератури: 1. Щербаковський М.Г. Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1997. 2. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза. М., 2001. 3. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. Воронеж, 2002. 4. Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. М., 2002. 5. Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А.Седовой, А.А. Эскархопуло. СПб., 2001. 6. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации. / Под ред. Н.Г.Шурухнова. М., 1999. 7. Яковлев А.Н. Теоретические и методические основы экспертного исследования документов на машинных магнитных носителях информации: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Саратов, 2000. 8. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України. Затверджено Наказом МВС України від 30.08.99 № 682. 9. Пашнев Д.В. Особливості виявлення і фіксації криміналістично значимої комп'ютерної інформації при розслідуванні злочинів // Право і безпека. 2003. №1.

Надійшла до редколегії 01.07.04

В.М. Ревака

УЧАСТЬ ФАХІВЦЯ У ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ СЛІДЧОГО, ФАХІВЦЯ Й ЕКСПЕРТА

Формування і розвитку правової держави, забезпечення прав та волевияву людини, відповідальності держави перед громадянами і громадян перед суспільством нерозривно пов'язано зі зміцненням правової основи держави і громадського життя, з неухильним дотриманням законності, підвищення рівня боротьби зі злочинністю. Судово-правова реформа, здійснювана в Україні, повинна привести судову систему, а також усі галузі прав у відповідність з Конституцією і тими соціально-економічними змінами, що мають місце у суспільстві [1, с.3].

У наш час юристу як ніколи потрібні сила, воля, мудрість, мужність та знання, щоб розумно відповідати добром на добро й справедливістю на зло. Необхідно працювати над собою, оволодівати юридичним досвідом, учитись мистецтву роботи з доказами для пізнання істини та захисту прав і свобод людини [2, с.3].

У процесі розслідування кримінальних справ часто виникає необхідність у дослідженні речових доказів, виявлених як на місці здійснення злочину, так і добутих у ході досудового слідства. Питання про розмежування компетенцій слідчого, фахівця й експерта в такому дослідженні не завжди знаходить правильне практичне рішення. Не узгоджуються з процесуальним законом і тероретичні аспекти цього питання в криміналістичній літературі.

У ст. 78 проекту нового КПК зазначено, що «фахівцем є незаінтересована в справі особа, що має відповідну освіту, або володіє науковими, технічними чи іншими спеціальними знаннями чи навиками, використовуючи які надає особі, що здійснює дізнання, слідчому, чи суду чи судді допомогу у

виявленні і з'ясуванні доказового значення окремих фактів, проведенні й оформленні процесуальних дій».

Новий КПК допускає не тільки участь фахівця у виконанні процесуальних дій, а й дозволяє фахівцю надавати консультації, причому не тільки особі, яка проводить дізнання, слідчому, прокуророві, судові або судді, але й підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, їх законним представникам, захисникові, потерпілому, позивачеві, відповідачеві та їх представникам з питань, що вимагають спеціальних знань.

У відповідності зі ст. 128–1 нині діючого КПК України фахівець може брати участь у провадженні будь-якої слідчої дії. Слідчий викликає фахівця у випадках, коли визнає це необхідним, тобто слідчий вправі, але не зобов'язаний викликати фахівця, крім випадків обов'язкової участі фахівця, передбачених ст. ст. 168, 192, 368 КПК України. Закон вказує на можливість участі фахівця в обшуку, огляді, відтворенні обстановки й обставин події і для залучення фахівця до участі у провадженні слідчої дії. КПК України не вимагає винесення спеціальної постанови.

Участь фахівця не звільняє слідчого від особистого провадження слідчої дії і тільки він, а не фахівець вирішує питання про порядок його виконання і змісту відповідного протоколу і не заміняє провадження судової експертизи. Участь фахівця обмежується сприянням слідчому у виниклих, закріпленні і вилученні доказів, а також консультуванні слідчого з виникаючих у нього питань, для розв'язання яких потрібні спеціальні знання. Разом з тим висловлення фахівцем думки з питань, що вимагають спеціальних знань і досліджень, встановлюються лише за допомогою проведення відповідної судової експертизи.

Деякі автори публікацій всі криміналістичні дослідження поділяють на ідентифікаційні дослідження і спеціальні технічні дослідження. Для першої групи досліджень специфічно те, що вони проводяться комплексно і носять оціночний характер з погляду спеціальних криміналістичних пізнань. Оскільки в таких дослідженнях доказом є заснований на спеціальних знаннях висновок, а слідчий з процесуальних підстав робити такі висновки не може, то і проводити подібні дослідження він не повинен. До другої групи відносяться дослідження особою, яка володіє досконало науково-технічними прийомами і засобами криміналістичної техніки, і, природно, слідчий може проводити самостійно дослідження об'єкта, який є джерелом доказу.

Приведене розмежування компетенції слідчого й експерта в дослідженні речових доказів є неточним, тому що воно не впливає безпосередньо зі змісту процесуального закону, котрий визначає, у яких випадках потрібна експертиза.

У ст. 75 КПК України зазначено, що експертиза призначається у випадках, коли для визначення певних питань у справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Процесуальний закон (ст. 76 КПК України) не дає вичерпного переліку обставин, для встановлення яких потрібне призначення експертизи, зазначена стаття визначає лише обов'язкове призначення експертизи і не виключає призначення інших.

Закон не обмежує слідчого в характері встановлених обставин і у виборі методів дослідження. Слідчий при дослідженні речових доказів може встановити будь-який факт, але виходячи зі змісту ст. 75 КПК України, не всякий факт або висновок про нього може мати доказове значення. В залежності від очевидності встановленого факту можна визначити, чи досить обмежитися слідчим оглядом речового доказу або ж у справі буде необхідність проведення експертизи. На підтвердження сказаного можна привести такий приклад: при проведенні оперативних заходів у особи виявляють речовину рослинного походження. Для ухвалення рішення необхідно знати, чи є ця речовина наркотичною. Слідчий не може цього знати і тому звертається до фахівця, що дає довідку про визнання речовини рослинного походження наркотичною. На підставі цієї довідки порушується кримінальна справа. Однак в ході досудового слідства слідчий зобов'язаний призначити і провести експертизу, що дасть ряд відповідей на поставлені питання про кількість, вид і т.п. наркотичної речовини. Тож, власне кажучи, експертне дослідження «маскується» іншими документами, а не оформлюється у вигляді висновку, що передбачений ст. 75 КПК України та пунктом 1 ч. 1 ст. 12 Закону України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу».

Вважаю слушною позицію російських законодавців, які до способів перевірки заяв і повідомлень про злочин віднесли і призначення експертизи (ч. 4 ст. 146 КПК РФ).

Подібним чином вирішується питання призначення та здійснення експертиз у ч. 5 ст. 169 проекту нового КПК України.

Пропонований порядок дозволить приймати обґрунтовані рішення на стадії порушення кримінальної справи у найкоротший термін. Продовжуючи розгляд питання про розмежування компетенції слідчого, фахівця й експерта при дослідженні речових доказів, слід зазначити, що доказове значення буде мати лише випливаючий з дослідження очевидний факт. Очевидним факт повинний бути, насамперед, для поняття, у присутності яких відповідно до вимог ст. 127 КПК України провадиться огляд. Очевидним він повинний бути і для всіх учасників процесу, у тому числі для обвинувачуваного, потерпілого, суду. В залежності від очевидності встановленого факту можна визначити, чи досить обмежитися слідчим оглядом речового доказу або ж у справі необхідне залучення фахівця, а також проведення експертизи. Практиці відомі випадки виявлення в інфрачервоних або ультрафіолетових променях записів, коли результат дослідження не завжди можна визнати очевидним: необхідні спеціальні пізнання для розмежування, наприклад люмінесцентних штрихів барвника і волокон паперу. У даному випадку дослідження повинне мати висновки не слідчого, а експерта, спеціальні пізнання якого містять у собі не тільки теоретичні, але й практичні знання у певній галузі. Варто визнати виправданими практичні дії слідчих, які для виявлення ознак об'єктів (наприклад текстів пошкоджених документів), якщо застосування простих методів не дало позитивних результатів (незалежно від застосування складних методів), звертаються за допомогою до фахівця. При цьому дослідження фахівця буде носити характер не технічної допомоги слідчому, а експертизи. Висновки, зроблені

слідчим, хоча й орієнтовні, можуть мати велике значення: по – перше, для оперативних цілей і, по – друге, для правильного призначення експертизи у справі. Аналіз слідчої практики показав, що будь-яке завдання криміналістові, яке за своїм характером не є експертним, а є завданням технічного характеру повинне бути викладено слідчим у листі на ім'я керівника криміналістичної установи.

Продовжуючи розглядати питання участі фахівця в слідчій дії, необхідно відзначити, що основна задача всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, швидкого розслідування злочину, підвищення якості досудового слідства є широке і своєчасне залучення спеціальних знань.

Важливими формами використання спеціальних знань у карному судочинстві є інститут експертів і інститут фахівців.

Кримінально-процесуальний закон України в одних випадках вимагає обов'язкове залучення фахівців при огляді трупа (ст. 192 КПК України), допиту неповнолітнього свідка (ст. 166 КПК України), в інших – представляє на розсуд слідчого вирішення питання про необхідність залучення фахівця до огляду місця події (ст. 191 КПК України), огляду (ст. 193 КПК України), одержання зразків для порівняльного дослідження (ст. 199 КПК України) і інших, котрі зазначені в КПК України і не є вичерпними.

Участь фахівця у провадженні слідчих дій щодо окремих видів злочинів (порушення техніки безпеки, порушення правил дорожнього руху й інших), має велике значення.

У КПК України права й обов'язки експерта регламентуються детально, а щодо фахівця досить коротким формулюванням (ст. 128–1 КПК України).

За визначенням А.І. Вінберга, фахівець – це особа, покликана своїми спеціальними пізнаннями допомогти слідчому у всіх тих випадках, коли з питань, що мають значення для справи, необхідна його допомога і коли при цьому немає необхідності у призначенні експертизи.

Основне призначення фахівця у провадженні слідчих дій полягає не у формулюванні яких-небудь висновків, як це робить експерт, а у наданні слідчому консультацій науково-технічного характеру, у збиранні і фіксації доказів тощо. Приміром, як пише В.П. Колмаков щодо огляду місця події, «для того, що б наявні на місці події сліди й інші речові докази (сліди папілярних візерунків, сліди ніг, транспортних засобів, плями крові, труп і інше) не були ушкоджені або знищені людьми, тваринами або атмосферними явищами, огляд місця події (і трупа) потрібно робити негайно і невідкладно» [6, с.5].

Фахівець, який бере участь в огляді місця події, надає науково – технічну допомогу слідчому у вирішенні наступних завдань:

- у виборі найбільш ефективних наукових методів огляду;
- у рекомендації і застосуванні найбільш корисних у даному випадку прийомів і засобів для виявлення слідів і інших речових доказів;
- у вивченні і доборі серед безлічі інших слідів, найбільш придатних для ідентифікації;
- у застосуванні найбільш важливих і доцільних прийомів і засобів закріплення слідів і інших речових доказів;

- у використанні необхідних у конкретному випадку прийомів вилучення слідів і інших речових доказів, особливо, які важко вилучаються;
- у оформленні окремих результатів огляду (наприклад: записів про групні явища, характерних слідів автомоботранспорту);
- у вивченні умов і механізму розслідуваної події;
- у виявленні умов, що сприяють здійсненню злочину.

Як показує практика, фахівець на місці події не тільки науково – технічний помічник слідчого, але й його консультант. Консультаційна діяльність фахівця не менш важлива й ефективна, чим науково – технічна допомога, і тому не можна погодитися з думкою А.Р. Шляхова і Н.А. Селиванова, які вважають, що участь фахівця в основному полягає у наданні слідчому технічної допомоги [7, 8].

Участь фахівця в огляді місця події процесуально відображається в протоколі огляду, що підписується ним наряду з іншими учасниками слідчої дії.

Сказане підтверджує думку про необхідність внесення змін до кримінально-процесуального законодавства, де слід чітко розмежувати компетенції слідчого, фахівця й експерта при огляді місця події, дослідженні речових доказів та виконанні інших слідчих дій.

Список літератури: 1. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса, 2003. 2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины. К., 2002. 3. Проект нового Уголовно-процессуального кодекса Украины. 4. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Д.Н. Козак, Е.Б. Мизулина. М., 2002. 5. Винберг А.И. Специалист в процессе предварительного следствия. М., 1961. 6. Колмаков В.Л. Следственный осмотр. М., 1969. 7. Шляхов А.Р. Экспертиза на предварительном следствии. Процессуальные основы производства криминалистической экспертизы. М., 1962. 8. Селиванов Н.А. Участие специалиста в предварительном следствии. М., 1962.

Надійшла до редколегії 17.06.04

Ю.Ю. Хилько

ЗАКОННІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ

Законність як найважливіша умова розвитку суспільства набуває в наш час особливого значення, адже зміцнення законності є одним з головних напрямків формування правової держави.

Загальнотеоретичним питанням забезпечення законності в юридичній науці присвячено достатньо уваги, але необхідно зауважити, ця проблема залишається актуальною і в наш час. Це підтверджується великою кількістю наукових досліджень з проблем забезпечення законності як в минулому столітті, так і в наш час. Так, у ХІХ–ХХ ст. це питання досліджувалось в роботах відомих наукових діячів: Б.А. Бор'яна, Ф.І. Борковського, В.М. Гессена, В. М. Дурденевського, А.І. Слістратова, М.М. Коркунова, В.О. Лебедева, І.В. Михайловського, І.Х. Озерова та інших. Забезпечення законності висвітлено і в роботах відомих сучасних вчених : В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка,